

winnen de angst voor het tekenen en bewijzen we de patiënt dat hij wel degelijk tekenen kan. Het zodoende ontstane bootje is niet een natuurgetrouw scheepje, de papagaai geen natuurgetrouwe nabootsing enz.

We bereiken hiermee:

1. het vrij neerschrijven van de lijn,
 2. het accepteren van de niet natuurgetrouwe weergave.
- Dit nu doet de patiënt de weerstand tegen dat tekenen overwinnen. Het is heel anders dan hij dacht dat het moest.

Het zou te veel tijd nemen om de gehele methode te behandelen die wij voor 'Wolfheze' hebben uitgewerkt. Maar enig idee van een mogelijkheid hoop ik U te hebben gegeven. Over allerlei andere technieken die wij gebruiken, het zijn er vele. kan ik hier en nu niet uitweiden.

Wij hebben iets over tekenen verteld omdat, wanneer een patiënt zelf iets gaat bedenken, hij meestal eerst een 'schets' maakt. Merkwaardig is, dat slechts enkele zo maar op het materiaal aanvallen.

Zeer in het algemeen kan worden opgemerkt dat de *aard van het materiaal* zeer belangrijk is voor de therapie. Men kiese voor een bepaalde patiënt een bij hem passende techniek alsook een bij hem passend materiaal.

Eén en ander hangt o.m. af van de *aanleg van de patiënt* voor één van de reeds eerder genoemde differentiaties: grafici, picturale, plastici, materiaal gevoelige.

Wij hebben hier maar enkele ideeën omtrent het beeldend werken met patiënten bijeen gebracht. In de praktijk ontmoeten wij steeds nieuwe problemen en ik geloof echt niet dat een en ander uit mijn verhaal niet voor correctie vatbaar zou zijn. Ook zijn wij ons bewust dat er nog vele onopgeloste vragen in liggen opgesloten. Wij zijn echter zeer dankbaar dat wij in het ziekenhuis 'Wolfheze' de gelegenheid hebben ons in deze materie te verdiepen alsook voor de hulp van een deskundig supervisor en de medewerking van de therapie-leidsters.

TACTIEL—KINAESTHETISCH ASPECT VAN HET AUTISTISCH GEDRAG

door I. B. M. FRYE, orthopedagoge

Daar in de bestaande literatuur over het autisme weinig gesproken wordt over tactiel-kinaesthetische aspecten van dit gedrag, en ze m.i. toch belangrijk zijn, zou ik er hier gaarne nader op ingaan. In een lezing, die gepubliceerd is in 'Verslag

van een op 13 juni 1951 door de Katholieke Centrale Vereniging voor Geestelijke Volksgezondheid gehouden studiedag', heb ik onze ervaringen op dit punt met het eerste autistische jongetje, waar wij mee werkten, uiteengezet. Wij werden gefrappeerd door zijn opvallende motoriek. Als men hem zijn gang liet gaan, deed hij alles in een heel langzaam tempo. In tegenstelling tot zijn grote vingerbeheersing stond zijn vrij grote onhandigheid bij het aankleden en bij het hanteren van materiaal. Ook liep hij laat en lang slecht.

Het was moeilijk hem er toe te brengen, materiaal definitief vast te pakken; wilde men hem een krijtje in de hand geven, dan streek hij er met zijn vingers langs, met een typisch naar binnen gerichte, op zelfervaring geconcentreerde gezichts-uitdrukking. Het ging er kennelijk niet om, te voelen, hoe het krijtje was, maar om zijn eigen tast-ervaring, om het gevoel aan zijn vingers. Nam men hem op schoot en speelde: 'Er komt een muisje aangelopen', dan merkte men hetzelfde op. Hij was niet ingesteld op de persoon, die met hem speelde, maar op de eigen lichamelijke sensatie. Het aangeraakt, gekieteld worden verwees niet naar buiten, naar degene die met hem speelde, terwijl bij het normale kleine kind het lichaam een middel tot contact met de wereld is, daar het lichamenlijk aangedaan worden verwijst naar buiten, naar de oorsprong van de aanraking.

Het lichaam was voor deze jongen een gevangenis. Hij zat vast in tactiel-kinaesthetische ervaringen, kon daar maar heel moeilijk van loskomen.

Deze eerste observaties dateren uit zijn 4e levensjaar. Met 5 jaar zagen wij het echter nog optreden. Was men boos op hem, mopperde men, of liet men hem — omdat hij stout was — in een hoek gaan staan, dan kon hij zijn ogen, of die van de boos-kijkende volwassene, afschermen of verdrietig huilen. Raakte men hem echter aan, dan was men het contact kwijt, de strafsituatie was voor hem vervangen door een lijfelijke situatie, bijv. pakte men hem bij zijn kuifje, dan zat hij meteen te voelen, hoe het was, en kon zich daarna nog een of meer keer met geconcentreerde gezichtsuitdrukking zelf bij zijn kuifje pakken. Schakelde men het moment van lichamenlijk aanraking uit, dan was hij sociaal aanspreekbaar. Deed men dit niet, dan was er alleen het tactiel-kinaesthetische, en de straf als zodanig ontging hem.

Toen hij met 8 jaar leerde zagen, was hij bijna niet tot krachtzetten te brengen. Alles gebeurde even slap en langzaam. Is men gericht op het bereiken van een bepaald resultaat, dan ontwikkelt men kracht en een zeker tempo. Is men echter ingesteld op het ervaren van de eigen beweging, dan werkt men

vanzelf heel langzaam en met weinig inzet van kracht.

In de volgende jaren hebben wij bij tal van autisten dit zelfde verschijnsel kunnen waarnemen.

Bij verschillende autisten van 3-5 jaar ziet men dat, wanneer ze met hun ogen iets volgen over langere afstand, veelal horizontaal, ze ineens het contact met het object kwijt zijn, en ook als er allang niets meer te zien is, voelend hun ogen heen en weer bewegen. Tracht men hun aandacht opnieuw door een bewegend object te vangen, dan lukt dit zeer moeilijk. Het voelen van de eigen oogbeweging is veel belangrijker of dringt zich zo op, houdt hen zo gevangen, dat de rest niet aan de orde kan komen.

Een 4-jarig meisje moet een stoeltje wegdragen. Halverwege krijgt ze het tegen haar buikje aan; de opdracht is vergeten, ze staat te voelen, de aanraking herhalend.

Hansje, een 8-jarig jongetje, kan op normale wijze spreken. Men moet er echter steeds achter heenzitten, dat hij het doet. Wekenlang spreekt hij heel langzaam met een heel diepe borstresonantie, helemaal opgaand in het ervaren ervan. Een poos later heeft hij ontdekt, dat het ook een prettige sensatie is, om heel hoog en erg geknepen te praten. Daarnaast spreekt hij allerlei woorden a.h.w. proevend uit, bijv. zijn eigen naam. Hij vervormt ook woorden en namen van anderen zó, dat ze meer tactiel-kinaesthetische mogelijkheden bieden, bijv. i.p.v. 'kip' spreekt hij van 'kuppetje'. Hij vond het verder heerlijk een bal zo hoog mogelijk op te gooien. Hij spande zich hierbij helemaal, de ogen gesloten. Was hij de bal kwijt, dan duurde het nog 1 tel, voor hij zijn ogen opendeed, de gespannen houding liet varen, de bal opzocht en opnieuw begon. Het heeft een jaar geduurd, vóór hij zover was, dat hij de bal opgooiend, deze volgde en probeerde op te vangen, dat hij dus zijn eigen lijfelijkheid depasseren kon.

Een ander jochie wilde de bal op het dak gooien, dat bleek uit de vreugde en trots als het hem toevallig eens een keer gelukte. Het lukte bijna nooit, omdat de beweging te ver doorsloeg, de bal achter hem terecht kwam. Zodra hij begon te gooien, overwoog weer het tactiel-kinaesthetische, en dit doorbrak, belemmerde de normale leerinstelling.

Een 5-jarig jongetje wordt in de gymnastiekles boos omdat hij niet zijn eigen gang kan gaan. Ze doen gymnastiek met ontbloot bovenlijf. De gymnastiekleraar pakt hem vast. Hij begint meteen te lachen, is er overheen, voelt nog eens met de hand over zijn borst. Hij moet op een bank blijven zitten, maar wipt telkens op. De gym-leraar legt een hand op zijn hoofd en laat die liggen om hem op de bank te houden. Het joch zit even te voelen, maar dan wil hij de hand weg

hebben, duwt er tegen en zegt geïrriteerd: 'Daag!' Deze jongen loopt ook op een vreemde, stijve wijze, het bovenlichaam is vanaf de heupen wat voorover gebogen. Hij loopt op een langzame, gespannen, voelende manier. Hij vindt het heerlijk om in een draaimolen te zitten en hij geniet van het koffiekwartiertje. Hij zit dan met de rug naar de anderen, heeft zijn kopje voor zich, waar flink wat suiker in zit. Hij zit, in zichzelf genietend, langzaam te roeren, zijn gezichtje vlak boven zijn kopje en zegt onderhand: 'Op de draaimolen, op de draaimolen etc.' Is de draaiende beweging van het roeren, het moment dat de draaimolen-associatie oproept? Of is het het heerlijke van beide situaties? Hij zit namelijk bij het koffiedrinken ook mét en vàn zijn hele lijf te genieten.

Een bijna 4-jarig meisje had bij opnemings nog nooit gericht met materiaal gewerkt. In het begin kreeg het steeds huilbuien als men doorzette. Zodra men haar echter aanraakte, was het huilen over, maar men was tevens het contact kwijt, kreeg niets meer van haar gedaan. Zij ging dan volkomen op in de lichamelijke ervaring.

Om te achterhalen, hoe sterk dit zich opdringen van het tactiel-kinaesthetische was, heb ik haar een keer — toen er aanleiding was voor een ingreep — met een vinger tegen de wang geknipt. De eerste keer vond zij het kennelijk alleen maar onaangenaam. Bij de tweede maal was dit al afgelopen. Zij zat geconcentreerd te voelen, haar wang erbij bewegend. Als zij begint te huilen is dit een uiting van onlust, later ook van verzet. Maar zodra de tranen aan haar wimpers hangen, zit zij te voelen, hoe het is. Zij wordt boos als men de tranen wegveegt en ze probeert dan nieuwe te krijgen.

Na nog geen 4 maanden intensief met haar gewerkt te hebben, kan men haar, als zij flink gespeeld of gewerkt heeft, goedkeurend zeggen: 'Flink zo' of 'Je bent lief' en tegelijk even over haar haren of langs haar wang strelen, zonder dat zij meteen wegzakt in het tactiel-kinaesthetische. Laat men haar met oefeningen op muziek haar gang gaan, dan begint zij rond te draaien, in heel kleine cirkeltjes. Ze gaat daar totaal in op en is ondanks haar goede maatgevoel, het contact met de muziek en de verdere omgeving helemaal kwijt.

Een 4½-jarig jongetje kan heel goed articuleren, hij spreekt echter alleen voor zijn eigen genoegen, zangerig een bepaald woord herhalend, bijv. 'telefoon'. Men krijgt de indruk, dat hij geniet van het geluid en de tactiel-kinaesthetische ervaring. Het jochie, waar wij het eerst over gesproken hebben, was 's avonds als het ongeveer een half uur in bed lag, het best gehumeurd. Deze tijd hebben wij benut om hem tot spreken te brengen. Opmerkelijk hierbij was, dat hij als hij voor zijn

eigen plezier woordjes zei, dit heel vloeiend, soepel deed. Moest hij echter antwoord geven op iets, moest hij de taal sociaal hanteren, dan ging het hortend en stotend. Kennelijk belette het appèl van de ander hem om op te gaan in de tactiele en geluidservaring, wat een zekere mate van onlust opwekte en tevens een onsoepel spreken ten gevolge had.

Weer een ander jongetje wil de opvoedster nu en dan een kusje geven, maar zodra zijn lippen op haar wang zijn, veranderd zijn expressie; hij voelt, hoe het is. De sociale tendens is weer overspoeld door het tactiele.

Naast de kinderen die langzaam-proevend bewegen, zijn er die heel vlug, gespannen voortbewegen, waarbij men bij sommige de indruk krijgt dat het om het spanningsgevoel gaat, bij anderen om de vaart of het voelen van de wind.

Met het voortschrijden van de behandeling blijkt duidelijk, dat naast het tactiel-kinaesthetisch ervaren toch ook kennisgenomen wordt van de kwaliteiten van de objecten, al zijn het dan bij voorkeur tastkwaliteiten. Zo zei een 5-jarig jongetje: 'Lekker zachte armen van juffrouw An'.

Uit het voorgaande volgt, dat het voor de autist een onaangename zaak is tot een vlugger tempo gedwongen te worden. Je kunt niet opschieten en tegelijk tactiel-kinaesthetisch proevend zijn ingesteld. Dus probeert hij steeds zijn eigen tempo aan te houden. Het is moeilijk om hierin verandering te krijgen, maar zeer belangrijk is het, om het kind uit zijn isolement te halen, om zijn aandacht op de buitenwereld gericht te krijgen. In de publikaties van Kanner en Asperger komen ook observaties, mededelingen voor, die in dezelfde richting zouden kunnen wijzen, als het bovenstaande.

Zo zegt Kanner in zijn artikel: 'Autistic disturbances of affective contact' (in: 'The nervous child' no. 3 '42-'43), nadat hij gesproken heeft over het ronddraaien van speelgoed, wat de autist zo graag doet: 'Het geeft hun een gevoel van onbetwiste macht en beheersing, wat hen met voldoening vervult. Dezelfde lustvolle macht ervaren zij bij het rollen van het eigen lichaam en andere ritmische bewegingen'. Ik weet niet, of de meeste jonge autisten — gezien hun expressie — wel verder komen dan alleen maar voelend, ondergaand hun bewegingen uitvoeren, en ze ook om het lustvolle graag herhalen. Ervaren van macht en beheersing hebben wij er nooit in gezien. Er zit echter ook een factor van onvrijheid in, het lichamelijke dringt zich op, overspoelt andere tendensen.

Kanner zegt verder, dat verschillende autisten onhandig zijn in hun manier van lopen en in de grove motoriek, maar allen zeer kundig in fijnere spiercoördinaties.

Ook onze ervaring is, dat zij in hun lopen vaak onhandig zijn.

En als Kanner met de fijnere spiercoördinaties het vingerspel, het draaien van voorwerpen en het spreken ten eigen pleziere bedoelt, kunnen wij zijn opvattingen geheel onderschrijven.

Asperger zegt, dat deze kinderen de aandacht richten op de functies van hun lichaam of liever, dat deze zich vanzelf in het bewustzijn dringen, geregistreerd en belangrijk gevonden worden.

Mijns inziens is het laatste (geregistreerd en belangrijk gevonden) geformuleerd op een wijze, die te veel vanuit de volwassen mentaliteit de zaak bekijkt.

In zijn 'Heilpädagogik' zegt hij, dat ze motorisch onhandig zijn. In veel gevallen kan men van een apraxie spreken. Als een kind in de omgang met materiaal van nature gericht is op het ervaren van eigen tactiele prikkels, dan zal zijn aanpassing aan, zijn adequaat omgaan met het materiaal vanzelfsprekend alles te wensen overlaten. Werkt men ook op dit punt niet systematisch met hen, dan blijven zij hangen in het tactiel-kinaesthetische en komt er van oefening, van aangepast en handig leren omgaan met de dingen niets terecht. Asperger spreekt verder over een tot in het abnormale gaande afkeer van bepaalde tastkwaliteiten, bijv. van fluweel, zijde, watten, kriet, water. Hierover heb ik zelf weinig materiaal ter beschikking. Asperger spreekt ook over het feit, dat deze kinderen zo gemakkelijk tot intensief en frequent masturberen komen en daar dan praktisch niet uit te halen zijn.

Indien zij — door welke omstandigheden ook — deze lustbron hebben leren kennen, ligt het in de lijn, dat zij daar moeilijk van loskomen.

Onze ervaring in dezen is niet zo negatief, maar er werd met deze kinderen dan ook zeer intensief gewerkt, waardoor zij zelden aan hun lot werden overgelaten en op allerlei manieren hun belangstelling voor de omgeving getrokken werd.

Bij middelmatig en zwaar oligofrene patiënten met een autistisch gedrag ziet men wel de in zichzelf verzonken houding, wanneer ze heen en weer schommelen, met een vinger in een ooghoek duwen, duimend langs een neusvleugel strijken. Men mist echter de geconcentreerde, op de zelf-ervaring ingestelde expressie.

Wat kan men doen, om het autistische kind hier uit te halen, tenminste in zoverre, dat het contact met de buitenwereld niet regelmatig wordt verbroken?

Als men samen met het jonge autistische kind (1½-4 à 5 jaar) op een rustige, ritmische wijze bewegingen uitvoert, bijv. het opwippen van zijn hand of been, dan laat het dat meestal graag toe. Stopt men er mee, dan heeft men de eerste maal kans, dat het zijn hand of voet zonder meer uitsteekt, om het spel-

letje doorgang te doen vinden. Doet men dit een poosje en stopt dan plotseling weer, dan ziet men soms ineens een kijken naar de hand die achterwege blijft, en via deze hand en arm komt het, een enkele maal vrij vlot, tot een aankijken van de volwassene. De aandacht van het kind is nu tenminste even op iets anders gericht.

Verder is het ook belangrijk, dat men tracht hen in tempo te laten doorwerken, om het wegzakken in het tasten, waarbij de nadruk niet valt op het kennismaken van de dingen, maar op de zelf-ervaring, te voorkomen. Als het kind met materiaal werkt, lukt dit vaak als men het verbaal sterk stimuleert, en in vlot tempo het ene voorwerp na het andere aangeeft.

Bij het kleine 4-jarige meisje hadden wij resultaat door alleen verbaal nadrukkelijk en doorlopend te stimuleren. Zij kon dat blijkbaar niet negëren.

Bij een oudere jongen van plm. 12 jaar, die nog steeds in het tactiel-kinaesthetische gevangen zat, zijn wij bewust het tasten als kenbron gaan gebruiken. Twee maal per dag moest hij geblinddoekt allerlei materialen op de tast vergelijken en dezelfde bijeen leggen en voorwerpen op de tast herkennen. Hij vond dit vreselijk, het was een zeer onlustvolle aangelegenheid voor hem, maar na 3 maanden trainen was zijn I.Q. met 20 punten omhoog gegaan.

Het tactiel-kinaesthetische, zoals wij dat bij diverse autisten zagen, heeft niet altijd een lustvol karakter. Denkt U bijv. aan het jochie dat zichzelf aan zijn kuif trok. En het meisje, dat ik tegen de wang knipte. Men ziet het ook aan de expressie die wel het naar binnen gekeerde heeft, maar niet altijd genietend is. De begeleidende gezichtsuitdrukking van de ene autist is meer ernstig, van een ander meer genietend en ook bij éénzelfde kind wisselt dit.

Het is veel meer iets onvrij's, iets dat zich opdringt. Als men intensief met deze kinderen werkt, ziet men ondanks het feit, dat men hen aanvankelijk stoort, niet met rust laat — wat vaak tot scènes en huilbuien leidt — dat hun stemming opmerkelijk veel positiever wordt. Komt dit, omdat men het dwangmatige, onvrije helpt doorbreken? Voelen zij, dat men hen niet in de steek laat? Zij vallen nog wel vaak terug in hun oude fout, maar men krijgt de indruk, dat het minder een overgeleverd zijn aan betreft, en meer een er op ingaan, als het om iets prettigs gaat.